

Про «корисність» вивчення римського права студентами — юристами

В. М. ВОВК

кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри філософії та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ

Формування фахівця в системі організованої освіти є складним, неоднозначним і дуже часто суперечливим процесом. Поставити собі завдання по одержанню реального результату на виході (при отриманні диплому про закінчену вищу освіту) і чітко уявити собі, яким має бути молодий фахівець, ще не означає, що на практиці саме це ми одержимо. Найперша проблема, з якою ми стикаємося у цьому питанні — це співвідношення моделі майбутнього фахівця і реального випускника: наскільки соціальні, професійні і морально-етичні якості особи, яка закінчила відведений їй термін навчання, відповідають змодельованому образу, тобто очікуваному результату. І часто спостерігаємо відмінність між фахівцем-моделлю і фахівцем-реальною особою. Причин саме такого стану речей можна віднайти безліч, і всі вони будуть «смертельними», тому ми зосередимо свою увагу лише на одній із них — вплив загального рівня культури соціуму на підготовку фахівців.

Проблемою підготовки майбутніх фахівців, і юристів зокрема, переймаються не лише представники педагогічної науки. Сьогодні досить активно в цій галузі працюють філософи та юристи. Достатнього поширення на теренах України набули ідеї Ж. Алексеевої, М. Братасюк, С. Гусарева, М. Костицького, О. Тихомірова, А. Федущак-Паславської.

Але неопрацьованими залишаються проблеми впливу і значення вивчення римського права на формування майбутнього юриста. В межах цієї статті ми означимо найбільш проблематичні моменти вивчення римського права студентами та запропонуємо можливі шляхи їх вирішення.

Ще в першій половині ХХ століття М. Хайдеггер передбачав у Європі гуманітарну кризу. Не пройшло і століття з того часу, а ми констатуємо той факт, що європейська людність не по коліна, а по саму маківку в цій кризі. Облишимо тут стенання з приводу важких умов життя і всіх негаразд, що випали на наші голови. Йдеться про повальне і повсюдне духовне зубожіння. Звичайно, можна апелювати до немодного сьогодні Маркса з його вбивчим — «буття визначає свідомість», але чи дійсно так? Невже у Д. Шостаковича були сприятливі соціально-побутові умови у блокадному Ленінграді для високого творчого натхнення і високої духовності? І не лише від певної кількості грошових одиниць в окремо взятій кишені залежить культурний рівень власника цієї кишені? Звичайно, що дане припущення є абсурдним, щоб не сказати безглуздом.

Так от, як впливає загальний рівень культури соціуму на формування майбутнього фахівця. Аналіз соціальних реалій, на жаль, свідчить про те, що в силу диференціації і спеціалізації фахової підготовки, яка є результатом розпинання єдиної системи знань, ми змінюємо координати в одержанні кінцевого результату із «фахівця для чогось» на «слава Богові, фахівця хоч в чомусь». Саме останній «феномен» — «слава Богові, фахівець хоч в чомусь», тісно пов'язаний із

сучасними освітянськими практиками, які дуже часто переслідують на меті «фарширування» студента чітко визначеною сукупністю знань. Підготовка фахівця саме такого ґатунку – превалювання освіти-знання над загальнокультурним розвитком – породжує радше проблеми, аніж приносить користь суспільству. Дана проблема не є головним боєм лише вищої школи, вона охоплює усю сьогоднішню вітчизняну систему освіти. Витоки цієї «культурно-освітянської» кризи сягають своїм корінням ще нового часу, який вперше сформував тенденцію підготовки однорівневого спеціаліста і, таким чином, суттєво звужив формування у кожного спеціаліста вміння мислити комплексно, що вже говорить про «фрагментальну» людину сучасності (В. Малахов).

Зокрема, звернімося до дуже популярної сьогодні в Україні юридичної освіти. Ще в далекому XIX столітті в українських університетах (Київському та Харківському) на юридичних факультетах читалися навчальні предмети, які повинні були сприяти розвиткові мисленевих навичок студентів, оскільки юридична практика потребує для розв'язання кожної конкретної життєвої ситуації не лише глибокого знання теоретичного матеріалу, а й творчого, інколи нестандартного, підходу. Саме про це говорив Іммануїл Кант: «Слухача потрібно навчати не думкам, а думати; його потрібно не тримати за руку, а направляти, якщо хочуть, щоб він у майбутньому вмів самостійно ходити». Та хто ж до тих філософів прислухається?

Особливо актуальною означена проблема є для юридичної освіти держав, правові системи яких відносяться до континентальної правової сім'ї. Оскільки, на відміну від живого англо-саксонського права, континентальне право існує у вигляді сукупності норм (і без різниці, чи ці норми кодифіковані, чи вони інкорпоровані). Ось тут і криється серйозна небезпека. Орієнтуючи студента-юриста на фактичне сприйняття норм чинного законодавства, а часто і заучування їх на пам'ять, ми таким чином формуємо у нього некритичне сприйняття цих норм, визнання за нормами безсумнівного авторитету, а інколи і сліпого благоговіння перед ними: «Так написано в законі». Саме таким відношення до навчального матеріалу викладацький корпус формує у майбутнього фахівця механістичні навички – візьємо життєву ситуацію і спробуємо її втиснути в готову матричну решітку чинного законодавства, що в цілому відповідає позитивному характеру юридичної освіти з переважанням у ній догматичного методу.

На нашу думку, для того щоб одержати на виході мислячого, творчого юриста ми повинні використовувати в навчальних практиках всю сукупність доступних нам навчально-методологічних з метою формування розвинутої культурно та етично-моральної особистості юриста, і пам'ятати, що загальний професійний рівень юриста не може вичерпуватися лише сумою балів, одержаних на сесії.

Фахова підготовка юриста, як і будь-якого спеціаліста, має з необхідністю включати в себе елементи не лише інформаційно-політехнічного характеру, але й елементи світоглядного і культурного комплексу. Одним із доступних засобів формування особистості юриста є «правильне» викладання «класичних» навчальних дисциплін, зокрема філософії, латини, римського права.

Про «корисність» вивчення римського права майбутніми юристами сказано багато (свого часу ми писали про необхідність вивчення римського приватного права курсантами відомчих навчальних закладів МВС [1]). Але ми хотіли б звернути увагу на реальний стан речей у студентській аудиторії.

1. Ні для кого не секрет, що знання римського права в сучасній Україні не входить у «топ-десятку» особливо вигідних та престижних видів знань. Саме таке відношення до цього складного навчального предмету породжує брак професійних кадрів. Інколи римське право у вишах читають історики права або представники галузевих юридичних наук. Для багатьох із них римське право не є «рідним», а всього-на-всього суміжним навчальним предметом.

2. У жодному із провідних університетів України немає кафедр римського права. А в дореволюційній Росії, до складу якої входила і лівобережна Україна, програми викладання юридичних дисциплін передбачали створення на юридичних факультетах університетів в якості обов'язкових підрозділів кафедр догми римського права, історії римського права, філософії та енциклопедії права.

3. Покращенню стану викладання римського права в Україні не сприяє і відсутність серйозних наукових розробок проблем римського права. Дисертаційні дослідження, присвячені римському праву, на теренах України, зустрічаються швидше в якості виключення: за останні двадцять років в галузі філософії права не захищено жодної дисертації; з 12.00.01 спеціальності захищена лише одна кандидатська дисертація Ю. Задорожного «Римське право — доктринальна першооснова права та юридичної науки в країнах романо-германської правової сім'ї та України»; трохи кращою є ситуація в розрізі цивільного права — початок XXI ст. ознаменувався цілим рядом робіт, присвяченим питанням рецепції римського права та його впливу на чинне цивільне право України [2]. Щодо публікацій з римської проблематики, то в Україні переважає література навчального плану: за останнє десятиріччя побачили світ підручників, посібників тощо.

4. Але разом з тим, слід відзначити, що ВАКом України не передбачена самостійна спеціальність «Римське право». Також в Україні немає науково-дослідницьких центрів із вивчення римського права. Натомість наші найближчі сусідні росіяни мають потужний Центр вивчення римського права під керівництвом професора Л.Кофанова; свій науковий журнал «Давнє право». Для сучасного етапу розвитку російської романистики характерна активна діяльність щодо перекладу російською мовою пам'яток римського права (тексти Інституцій, Дигест) та оригінальних іншомовних видань.

5. Сьогодні ще непоодинокі приклади викладання римського права в межах догматичного методу. В цілому це сприяє вихованню у студентів «римського способу» юридичного мислення, що проявляється у прагненні формування професійної культури юриста як доведеного до досконалості методу переведення конкретних життєвих ситуацій, інтересів, відносин і потреб на мову емких абстрактних юридичних формул. Часто і сьогодні викладання римського права направлене на те, щоб реконструювати його в якості системи базових понять, принципів і правових інститутів цивілістики, що в цілому приводить до визнання римського права своєрідним аналогом загальної теорії права.

Декілька зауважень щодо покращення рівня вивчення та викладання римського права у вітчизняній навчальній ойкумені.

1. На нашу думку, на вивченні римського права майбутніми фахівцями в галузі юриспруденції не повинен позначатися дефіцит «бюджету часу». Схематичне і побіжне ознайомлення студентів з положеннями римського права не слугує засвоєнню ними ані основних положень римського права, ані ознайомлення з

теорією цивільного права, якою власне і було римське право, ані кращій орієнтації у чинному українському цивільному праві. Зазвичай римське право трактується як другорядне, свідченням чого є те, що, як правило, вивчення курсу триває один рік і закінчується заліком (детальний аналіз місця римського права у навчальних планах провідних юридичних навчальних закладах здійснила свого часу А.Федушак-Паславська [3]).

2. Римське право в якості навчального предмета не може вичерпуватися знаннями лише юридичних конструкцій та засвоєнням понятійно-термінологічного апарату, притаманних римському праву. Вивчення римського права передбачає розгляд його не лише як системи «загальнообов'язкових, формально визначених правил поведінки, виражених у нормах, принципах та інститутах, встановлених державою для регулювання суспільних відносин» [4, 11]. Вивчення римського права повинне здійснюватися з урахуванням «духу римського права» в широкому розумінні, що, звичайно ж, передбачає якісні зміни у методиці викладання та розширенні проблемно-інформативного поля навчального матеріалу. Свого часу, погоджуючись із думкою Р. Йеринга про те, що історія римського значно б виграла, як би була написана не юристом, а істориком по спеціальності, відомий російський юрист С. Муромцев закликав до змін дослідницького інструментарію юридичної науки на шляхах синтезу історії, філософії і соціології [5].

3. Адекватні та глибокі знання римського права можливі на базі високої класичної гуманітарної підготовки, яка з необхідністю включає в себе знання латини. Знання з римського права будуть достовірними в разі знайомства студентів з текстами римських класичних юристів і положеннями римського права мовою оригіналу. Таким чином, маємо суттєву логічну зв'язку — ґрунтовні знання латини слугують глибоким знанням римського права.

4. Основою дійсно наукового підходу до вивчення римського права в Україні можуть стати наукові школи. Свого часу особливо активно працювали над проблемами римського права учні відомого одеського цивіліста Є.Харитонова, свідченням чого є ряд блискуче захищених дисертаційних досліджень.

Думається, що означені проблеми вивчення-викладання римського права та його ролі у формуванні майбутнього фахівця-юриста не є особливим явищем сучасної науково-навчальної практики. Ці проблеми стосуються значної частини навчальних дисциплін, які вивчаються студентами-юристами. Проблема набагато глибша і потребує для свого вирішення комплексного підходу. Наша вища школа потребує покращення загальної гуманітарної підготовки студента, яка ні в якому разі не може бути вичерпана системою позитивних знань.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Вовк В. М.* Роль «Римського приватного права» у підготовці правоохоронців / В.М.Вовк // Науковий Вісник газети «Іменем Закону». — 2008. — № 1. — С. 49-51.

2. *Гутьєва В. В.* Емфітевзис у римському праві та його рецепція у праві України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В. В. Гутьєва / Національний ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2003. — 19 с.; *Васильченко В. В.* Римське спадкове право на тлі права сучасного / В.В.Васильченко — Запоріжжя : Верже, 1999. — 130 с.; *Коссак В.* Рецепція положень римського права про іпотеку в законодавство України / В. Коссак // Римське право та правова культура Європи. — Люблін : Люблінський католицький університет, 2008. — С. 63-68.

3. Федущак-Паславська А. Роль римського права у формуванні сучасного українського правника / А.Федущак-Паславська // Римське право та правова культура Європи. — Люблін : Люблінський католицької університет, 2008. — С. 130-132.

4. Задорожний Ю. А. Римське право — доктринальна першооснова права та юридичної науки в країнах романо-германської правової сім'ї та України: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ю. А. Задорожний; Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К., 2008. — 21 с.

5. Муромцев С. А. Избранные труды по римскому и гражданскому праву / С. А. Муромцев. — М. : АО «Центр ЮрИнфо», 2004. — 432 с.

Вовк В. М. Про «корисність» вивчення римського права студентами-юристами

Анотація. У статті розглядаються проблемні питання викладання римського права у вітчизняних вищих навчальних закладах. Відмічається неоднозначний характер всієї юридичної освіти. Підкреслюється особливе значення римського права на шляху формування особистості майбутнього юриста.

Ключові слова: римське право, юридична освіта, право розуміння, гуманітарна криза, образ юриста.

Вовк В. М. О «полезности» изучения римского права студентами — юристами

Аннотация. В работе рассматриваются проблемные вопросы преподавания римского права в отечественных высших учебных заведениях. Отмечается неоднозначный характер всего юридического образования. Подчеркивается особенное значение римского права на пути формирования личности будущего юриста.

Ключевые слова: римское право, юридическое образование, правовопонимание, гуманитарный кризис, образ юриста.

Vovk V. About «benefits» of studying the Roman law by the law students

Annotation. Some issues are met in teaching Roman Law in home country universities. There is an ambiguous character of legal education. It is especially pointed out that Roman Law has a special meaning during the formation of a future lawyer.

Key words: Roman Law, legal education, the right of understanding, humanitarian crisis, image of lawyer.

Стаття надійшла до редакції 6.10.2010.